

УДК 94 (100) «05/...»
ББК 63.3 (54)

**АЗ ТАЪРИХИ
ТАЪСИСИ ДАВЛАТИ
ТОЧΙΚОНИ ҒУР ДАР
ХУРОСОН (1152-1206)** *Шарипов Муҳаммад Маъруфович,*
унвонҷӯи кафедраи таърихи халқи тоҷики ДДХБСТ
Тоатов Ҳабибулло Саидович,
н.и.т., дотсенти кафедраи таърихи халқи тоҷики
ДДХБСТ (Тоҷикистон, Хучанд)

**ИЗ ИСТОРИИ
ОБРАЗОВАНИЯ
ГОСУДАРСТВА
ГУРИДОВ В
ХОРАСАНЕ
(1152-1206)** *Шарипов Мухаммад Маруфович,*
соискатель кафедры истории таджикского
народа ТГУПБП
Тоатов Хабибулло Саидович,
к.и.н., дотсент кафедры история таджикского народа
ТГУПБП (Таджикистан, Худжанд)

**FROM THE HISTORY OF
GURIDS` STATE
CONFORMATION IN
KHORASAN
(1152-1206)** *Sharipov Muhamad Marufovich,*
claimant for candidate degree of the department of the history of
the Tajik nation under the TSULBP
Toatov Habibullo Saidovich, candidate of historical sciences,
Associate Professor of the department of the history of the Tajik
nation under the TSULBP (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: *istoriya_tj@mail.ru*

Калидвожаҳо: Ғуриён, Салҷуқиён, Алоуддин Ғурӣ, Султон Санҷар, сарчашмаҳои таърихии тоҷикӣ, рақобати ҷарбӣ-сиёсӣ, таърихи халқи тоҷик, Хуросон, Сомониён

Дар мақола бори нахуст ба таври муфассал бо истифода аз сарчашмаҳои асримиёнагии хаттӣ ва адабиёти илмӣ замони шӯравӣю муосир, рақобати ҷарбӣ-сиёсии сулолаҳои Ғуриён ва Салҷуқиён дар миёнаи асри XII ва омилҳои таъсиси давлати Ғуриён мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Муаллиф қайд мекунад, ки миёнаҳои асри XII давлати Ғуриён бо роҳбарии Алоуддин Ҳусайни Ғурӣ империяи Ғазнавиёнро барҳам дода, аз рақибӣ пурқуввати худ озод шуд. Аз соли 1152 мелодӣ бошад Алоуддини Ғурӣ муборизаи худро бо Султон Санҷари Салҷуқӣ оғоз мекунад. Дар натиҷаи ин мубориза давлат аз хирочгузории давлати Салҷуқиён озод карда мешавад. Муаллиф дар мақола таҳлил мекунад, ки дар натиҷаи озод шудан аз хирочгузорӣ ба дигар давлатҳо соҳаи иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва сиёсӣю ҷарбӣи давлати Ғуриён инкишоф меёбад. Дар охири мақола муаллиф хулоса мекунад, ки дар саҳифаҳои таърихии давлатдорӣи Ғуриён дурахшонтарин замони салтанати ин хонадон ба миёнаҳои асри XII то ибтидои асри XIII рост меояд.

Ключевые слова: Гуриды, Сельджукиды, Ала-ад-Дин Гурид, султан Санджар, таджикские исторические источники, военно-политическое соперничество, история таджикского народа, Хорасан, Саманиды

В статье впервые в отечественной истории сделана попытка, опираясь на письменные источники и научную литературу советского и постсоветского периода,

---

осветить военно-политическое соперничество таджикского государства Гуридов с Сельджукидами в середине XII века и обстоятельства возникновения государства Гуридов. В середине XII века знаменитый падишах Гуридского государства Ала-ад-Дин Хусайн ликвидировал империю Газневидов и избавил своё государство от протектората Газневидов. Кроме этого, Ала-ад-Дину удалось добиться независимости от Сельджукидского государства. Эти факторы стали причиной развития социально-экономической, политической и военной сферы государства Гуридов. Середина XII и начало XIII веков являются периодом расцвета государства Гуридов.

Key words: *Gurids, Seljukids, Ala-ad-Din Gurid, sultan Sanjar, historic originals, military-political rivalry, history of the middle of the XII-th century, history of Central Asia*

Proceeding from written sources, scientific literature appertaining to the Soviet and post-Soviet period the author makes an endeavor to elucidate military-political rivalry between Gurids` Tajik state and Seljukids in the middle of the XII-th century and the sphere concerned with the rise of Gurids` state in the article for the first time in the home history.

In the middle of the XII-th century the famous padishakh of the Gurids state Ala-ad-Din Khusayn Liquidated Gaznevids` empire and thus delivered his country of their protectorate. Into the bargain, Ala-ad-Din managed to achieve independence on Seljukids` state. These factors became reason of soecial-economic development, political-military sphere of Gurids` state. The middle of the XII-th and the beginning of the XIII-th centuries are considered as the efflorescence of period of Gurids` state.

Дар замони истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибори муаррихону ҷомеашиносон ба масъалаҳои мубрами давраи асримиёнагии таърихи ватан зиёд шуд. Аз он ҷумла, дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон дар қуруни вусто давлати Ғуриён дар бунёди ҷумҳурии дунявӣ ва демократии Тоҷикистон аҳамияти мубрами сиёсӣ, назариявӣ ва маърифатӣ дорад.

Ҷараёни таҳаввулоти давлатдорӣ халқи тоҷик дар асрҳои миёна аз масоили камомӯхта ва камтадқиқшудаи таърих маҳсуб меёбад. Беш аз ин дар байни муаррихон, сиёсатшиносон, ҳуқуқшиносон ақидаи баҳснок вучуд дорад, ки мувофиқи он гӯё баъди инкирози давлати Сомониён тӯли ҳазор сол то айёми ташаккули Ҷумҳурии худмухтор ва Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (солҳои 1924-1929) тоҷикон соҳиби ҳокимияти сиёсӣ набуданд. Дар асл бошад, дар ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ аз Бағдод то Кобул, аз даштҳои Авросиё то халиҷи Форс дар масоҳати 6 миллиону 290 ҳазор километри мураббаъ дар асрҳои XI-XVI тоҷикон ҳамчун миллати саноатгар, бофарҳанг, ва соҳибдавлат маскун буданд. Онҳо дар арзҳои зикршуда иттиҳодияҳо ва мулкҳои мустақили хурду бузургро таҳти унвони давлатҳои Ғуриён, Музаффарӣён, Куртҳои Ҳирот, Сарбадорони Хуросон барпо карданд.

Арзёбии таърихи ташкил, тараққӣ ва таназзули давлати Ғуриён дар минтақаи кӯхистони вилояти Ҳирот, густариши он дар ҳудудҳои Хуросон, Синд, Ҳиндустон ва сабабҳои заволи ёфтани он аҳамияти илмӣ ва амалӣ дорад. Он барои комил намудани саҳифаҳои нонавиштаи таърихи давлатдорӣ ниёгон, равшан кардани ҷараёни ҳаводиси ҳарбӣ сиёсии асрҳои миёна, тақмили концепсияҳои назариявӣ, талқини ғояҳои ватандӯстӣ, меҳанпарварӣ, худшиносии миллӣ, эҳёи суннатҳои пешқадами ҳокимияти иҷроия, баргараф кардани фишори омилҳои ҷаҳонишавӣ (глобализатсия) мусоидат мекунад.

Таърихи давлати Ғуриён аз ибтидо то интиҳо саршори мубориза барои озодӣ ва истиқлолият бар зидди давлатҳои пуриқтидори вақт империяҳои Ғазнавиён, Салчуқийён, Хоразмшоҳийён аст.

Сулолаи Шинасбонийён давоми салтанати худ дар Хуросон империяи пурқувватро таъсис доданд. Дар Мовароуннаҳру Хуросон се давлати пурқувват – Ғазнавиён (963-1186 м.), Салчуқийён (1038-1156 м.) ва Хоразмшоҳийён (995-1231 м.) рақибони ашади пайкорҳои истиқлолиятҳои Ғуриён маҳсуб меёфтанд. Қайд кардан ҷоиз аст, ки равшанӣ андохтан ба рақобати ҳарбӣ-сиёсии давлати Ғуриён бо давлати Салчуқийён яке аз масъалаҳои муҳим ва камтадқиқшуда ба шумор меравад.

Бархе аз муаррихони муосир роҷеъ ба муборизаи ҳарбӣ-сиёсии Ғуриён бо Ғазнавиён, Хоразмшоҳийён ва лашкаркашии Ғуриён ба Ҳинд равшанӣ андохтаанд. Вале ба мавзӯи муносибати ҳарбӣ-сиёсии Ғуриён ва Салчуқийён таваҷҷӯҳ накарданд. Аз ҷумла муаррихон В.М. Массон ва Р.А. Ромодин муқовимати байни Ғуриён ва Салчуқийёнро баррасӣ накарданд (6, с.255-276). Бинобар ин таърихи муқобилати ҳарбӣ-сиёсии Ғуриён ва Салчуқийён ҳадафи мақолаи мазкур гардид.

Лашкаркашиҳои Ғазнавиён бо сарвари Султон Маҳмуд (997/8-1030 м.) соли 411 х.қ./1020 м. ба сарзамини Ғур, ки боиси талафоти калони ҷонӣ ва моддӣ аҳолии вилоят гардид, оғоз ёфта буд. Мулки Ғур хирочгузори Маҳмуди Ғазнавӣ гардид. Дар ин вазъияти душвор мулки Ғур тахти сарвари сулолаи Шинасбонийён ба ҳамлаи сулолаи туркҳои салчуқӣ дучор гардид. Дар ибтидои асри XII Ғуриён ба хоҷаи хифзи амнияти раияти хеш, барқарории иқтисодиёт, ташкили қувваи ҳарбии худ ба ном андозсупори давлати Салчуқийён гардиданд, зеро, дар як вақт муборизаи ҳарбӣ бурдан бо ду давлати пурқувват барои давлати Ғуриён ғайриимкон буд.

Соли 501 х.қ./1107-1108 сарзамини Ғур аз тарафи Салчуқийён ғасб шуд. Ҳокими Ғур Изуддин Ҳусайн ба давлати Салчуқийён ҳар сол намудҳои яроқи аслиҳа: ҷавшан, зирех ва сағони дарранда, ки ғуриён парвариш мекарданд, ҳамчун бочу хироч пешкаш менамуд (15, с.382).

Дар миёнаи асри XII Султон Алоуддин Ҳусайни Ғурӣ (1149-1161 м.) ошкоро аз адои боч ба Салчуқийён даст кашид. Соли 544 х.қ./1150 м. Алоуддин Ғурӣ дар рафти ҷанги якҷандсола, пойтахти давлати Ғазнавиён шаҳри Ғазноро забт намуда, онро саросар хароб намуда ҳафт шабонарӯз оташ зад. Баъди ин ҳодиса ҳамзамонон ба номи Алоуддин лақаби «Ҷаҳонсӯзро»-ро замима карданд (14, с.211). Ба ин минвол шоҳи ғурӣ таҳдиди рақибони тавоноро баргараф намуд. Пас аз шикасти давлати Ғазнавиён Алоуддин бо мақсади таъмини истиқлолияти давлатии хеш дар фазои Хуросон ҷиддитар кӯшиш кард. Мувофиқи маълумоти Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ ва муаррихи муосири афғон Қозӣ Ғавсуддини Ғурӣ - Алоуддин шахси босаводу бомаърифат буда, бо забони форсӣ шеърҳои хуб менавиштааст. Дар айни ҳол ӯ сиёсатмандори пуртаҷриба будааст. Ӯ нисбати душманони худ хеле бераҳм будааст ва аз ҳамин сабаб Баҳромшоҳи Ғазнавӣ аз ӯ бим дошт (5, с.46). Бино ба маълумоти муаррихон Қозӣ Минҳоч Сирочи Ҷузҷонӣ (1193-1281м.) ва Муҳаммад ибни Ховандшоҳи Балхӣ, мутахаллис ба Мирхонд (1433-1498м.) Алоудини Ғурӣ пас аз торумор намудани давлати Ғазнавиён ва бозгашт ба Ғур бародарзодагони худ - Ғиёсуддин Муҳаммади Сом ва Муиззуддин Муҳаммади Сомро, ки ба Шайхобуддин маъруф буд, дар қалъаи Вазиристони мулки Ғур ҳабс кард (7, с.786; 1, с.466). Ба фикри мо чунин иқдомро Алоуддин Ҳусайн бо мақсади амалӣ намудани нақшаи мустақил кардани давлати худ ва пурра торумор намудани давлати Ғазнавиён ва Салчуқийён ба шумор

меравад. Ба таври дигар гӯем, Алоуддин Хусайн метарсид, ки бародарзодагонаш барои иҷро намудани ин мақсад ба ӯ халал расонида, мекӯшанд, то ки дар солҳои минбаъда низ бо ин давлатҳо муносибати пештараи хирочгузорино нигоҳ доранд.

Дар ин бобат Минҳоч Сирочи Ҷузҷонӣ чунин қайд мекунад: «Ва бо султон Санҷар тариқи истибод оғоз ниҳод ва муковаҳат пеш гирифт, он чи маъҳуди мулуки Ғур буд, аз чинси силоҳу тухаф, ки ҳар сол ба хидмати даргоҳи Санҷарӣ омадӣ, бозгирифт, то кор бад-он ҷо расид, ки султон Санҷар лашкари Хуросонро ҷамъ кард ва азимати билоди Ғур мусаммам гардонид» (19, с.346). Дар давом Ҷузҷонӣ хеле муфассал ишора менамояд, ки султон Алоуддин лашкари Ғурро ҷамъ кард ва пеши Санҷар бозрафт, то ба ҳудуди қасабаи Ноб, миёни Фирӯзкӯҳ ва Ҷирот, водии Ҷарирӯд расид. Он худудхоро муаррих хеле васеъ шарҳ дода, ишора мекунад, ки он ҷо обест, сахроест латиф ва васеъ, ки онро Сегӯшаи Ноб гӯянд, дар он мавзеъ миёни ҳар ду лашкар масоф ба вуқӯъ омад (19, с.346).

Муаррих З.М. Буниятов аз асари ан-Насавӣ, ҷой ва вақти вуқӯи ҳодисаи мазкурро 17 рабиулаввали соли 547 ҳ.к./24 июни соли 1152 м. дар ҳудуди Моробод (шарқи Ҷирот) нишон додааст (2, 19).

Олими машҳури салтанати Ғуриён - Низомӣ Арӯзии Самарқандӣ, ки 45-соли умрашро дар дарбори Ғуриён гузаронидааст, дар «Ҷаҳор мақола» чунин мегӯяд: «Дар шуҳури санаи сабъа ва арбаина хамсумиа (547 ҳ.к-1152 м.) миёни султони олам Санҷар ибни Маликшоҳ ва худованд – султон Ало-уд-дунё ва-д-дин масоф афтод ба дари Ўбаҳ шуд ва масофи Ғур шикаста шуд (13, с.136-37).

Доир ба ҷой ва маҳалли ҳарби ду давлат, Ҷузҷонӣ, ан-Насавӣ ва Низомии Арӯзии Самарқандӣ маълумоти мухталиф баён кардаанд. Лекин агар ба харитаи ҳудуди давлати Ғуриён дар миёнаи асри XII назар кунем, ҳар се ҳудуди мазкур байни шаҳрҳои Ҷирот ва Фирӯзакӯҳ ҷойгир аст. Ба фикри мо маълумоти Низомии Арӯзии Самарқандӣ дақиқтар аст, чунки ӯ худаш дар набарди мазкур ширкат дошт.

Ғуриён дар рафти таъсиси давлати худ (1147-1148 м.), ба мустақкам кардани соҳаи ҳарбӣ, ташкили мудофияи давлат, такмили аслиҳаҳои ҷангӣ, татбиқи стратегия ва тактика машғул гаштанд. Дар ин бобат Шариф Муҳаммад Мансури Муборакшоҳ, бо номи Фаҳриддин Муборакшоҳ ал-Марвазӣ маъруфият дорад, дар асари худ «Одобул-ҳарб-ва-шучоа» қариб ба ҳамаи масъалаҳои илми лашкардорӣ ва санъати ҳарбии замони Ғуриён маълумот додааст.

Дар бораи масъалаи тарзи сафқашӣ дар давлати Ғуриён Фаҳриддин Муборакшоҳ дар асараш чунин қайд мекунад: Дар аввали саф пиёдагон, бо силоҳ ва шамшерҳои фароҳ ва тирандозон чун хисоре бошанд. Сафи дувуми пиёдагон бо ҷавшан ва зирех, дар даст шамшер ва сипар. Дар катори сеюми саф пиёдагардон низ бо шамшер, тирдон, ҷӯб бо ғилофи оҳанин ва корди калон. Сафи чорум, ки онро Муборакшоҳ «орифон» (сардори даҳнафара) номидааст, лашкарони пиёда, иборат бояд бошанд ва онҳо дар худ, тирдон, сипар, шамшер ва ғ. дошта бошанд. Барои ҳуб дида тавонистани роҳ, байни сафҳо бояд ҷои васеъ мавҷуд бошад (8, с.330). Ин низомии сафорой дар тартиби ҳарбии давлати Ғуриён ҷорӣ шуда буд.

Ин ҷо тафсилоти амалиёти ҷангии байни Ғуриён ва Салҷуқиён баён мегардад.

Алоуддини Ғурӣ дар арафаи муҳорибаи пушти лашкари майдони ҷангро бо об лабрез кард, то ки ҳангоми муҳорибаи толоби сунъи садди ақибнишинӣ ва фирори лашкар гардад. Кадом лашкаре, ки ба қафо фирор кунад, дар гил меғӯтид. Дар ин

бобат Минҳоч Сирочи Ҷузҷонӣ чунин қайд мекунад: «...ва султон Алоуддин пеш аз рӯзи масоф ба як рӯз фармуда буд, то заmine, ки паси пушти лашкари Ғур буд, тамом об дода буданд ва мунодӣ карда буд, ки паси пушти заминҳо пуроб шудааст, ҳар кӣ бозпас хоҳад гурехт, дар гил хоҳад монд (19, с.346).

Вақте, ки ду қувва рӯбарӯ шуданд, қаноти ростии лашкари Ғур (маймана-М.Ш.; Ҳ.Т.), ки аз ӯғузу туркҳо иборат буда, тақрибан 6 ҳазор саворагонро ташкил меоданд, хоинӣ намуда, ба Султон Санҷари Салҷуқӣ пайвастанд. Муҳаққиқи афгон Атикуллоҳ Пажвок дар асари худ «Ғуриён» теъдоди лашкарони хиёнатнамударо 2 ҳазор нафар қайд намудааст (12, с.159). Муаррихи дигар Муҳаммад Обид Ҳайдарӣ низ дар рисолаи худ истинодан ба асари Пажвок ба иштибоҳ роҳ додааст ва шумораи лашкарони хоинро 2 ҳазор қайд намудааст (10, с.64). Пажвок дар рисолааш ҳангоми тасвири ин ҳодиса бештар ба «Табақоти Носирӣ»-и Ҷузҷонӣ таъя намудааст. Ин ғалат мумкин аст, аз сабаби техникӣ ба амал омадааст.

Дар давраи қуруни вусто лашкари савора дар таркиби қўшун ба мақоми баланд сохиб буд. Вақте, ки туркҳо ба чунин хиёнат роҳ доданд, лашкари пиёдагарди боқимондаи ғурӣ ба таҳлука афтада фирор намуданд ва, ба гуфти Ҷузҷонӣ, дар заминҳои халобу пурнай баъзе шаҳодат ёфтанд ва баъзе асир гаштанд ва султон Алоуддин гирифта шуд (19, с.346).

Пас аз он, ки лашкари Ғуриён торумор шуд, як қисми қанговарони зиндамонда якҷоя бо султон Алоуддини Ҳусайн асири салҷуқӣ гардиданд. Алоуддин Ҳусайн, ки нисбати худ ва қўшунаш боварии қалон дошт, дар ин муҳориба, ҳамроҳи худ занҷири махсусе ҳамроҳи худ гирифта буд, то ки баъди торумори лашкари Сулҷуқӣ – султон Санҷарро бо он занҷир баста ба Ғур шармандавор барад. Аммо баръакс баъди торумор шудани лашкари ғуриён, худи Алоуддин Ҳусайнро Султон Санҷар бо занҷираш қашида бурд (19, с.118).

Муаррихи муосири Эрон Асғар Фурӯғӣ дар китобаш қайд мекунад, ки Алоуддини Ғурӣ тақрибан **як сол** дар дарбори Султон Санҷар иқомат доштааст (16, с.41). Пас аз мушоҳидаҳои дарбориён аз кирдору рафтори Алоуддини Ғурӣ – Султон Санҷар нисбат ба ӯ эҳтироми хоса пайдо намуд. Доир ба ин ҳолат Минҳоч Сирочи Ҷузҷонӣ муфассал чунин мегӯяд: **«Ва чун зикри латофати табъ ва шахомати ақли Алоуддин дар он аср мазкуру машхур буд ва он маънӣ ба самъи мубораки султон Санҷар бисёр расида буд, Алоуддинро дигар рӯз ё баъд аз чанд рӯз талаб кард ва эъзоз карду муҳлас гардонид ва як табақ гавҳари самин пешии маснад ниҳода буд, ба Алоуддин бахшид. Алоуддин хидмат кард ва ин рубой бар бадеҳа бигуфт (18, с.346-47). Аз ҷониби Санҷар, баъди ба Алоуддин Ҳусайн тақдим шудани ин инъоми арзишманд, ӯ низ нисбати Санҷар ва дарбориёни ӯ эҳтиром пайдо кард ва ваъда дод, ки хидмати Санҷарро адо хоҳад кард. Алоуддин Ҳусайн, ки аз табъи шоирӣ бархурдор буд, эҳтироми худро ба Санҷар чор мисраъ шеър изҳор кард:**

Бигрифту накуит шаҳ маро дар сафи кин,

Ҳарчанд будам қуитанӣ аз рӯи яқин.

Бахшид маро як табақ [аз] дурри самин,

Бахшошу бахшиши ҷунон буду чунин (1, с.467).

Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳо минбаъд муносибати ҳар ду подшоҳ хуб шуд. Дар ҳама ҳолат ба Алоуддин эътибори хоса меод. Мувофиқи маълумот султон Санҷар ягон маҷлисҳои сиёсӣ ва ишратиро бе ҳузурӣ Алоуддини Ғурӣ намегузаронид (18, с.347). Яке аз чунин базмҳои Ҷузҷонӣ ба тариқи зайл тавсиф мекунад: «То рӯзе

дар базм назари Алоуддин бар кафи пой мубораки Санчар афтод, ўро бар кафи пой холе бузург буд ва ў бар тахт нишаста буд, пой фурӯ гузошта, Алоуддин бархост ва ин байт бигуфт:

*Эй хоки дари сарои ту афсари ман,
В-эй ҳалқаи бандағи ту зевари ман.
Чун холи кафи пой туро бўса занам,
Иқбол ҳаме бўса занад бар сари ман* (18, с.347).

Дар давом Ҷуззонӣ мегӯяд: «Чун Алоуддин он рубоӣ бигуфт, султон Санчар илтимоси ўро иҷобат кард. Алоуддин чун бўса бар он хол зад, султон Санчар рӯи мӯи Алоуддинро бо ангушти пой бар замин бигрифт, Алоуддин хост, то сар аз замин бардорад, мӯяш канда шуд, ҳозирон бихандиданд. Алоуддин тира шуд, гунааш мутағайир гашт» (18, с.347).

Ба гуфти Ҷуззонӣ минбаъд ин ҳодиса ранги дигар гирифт: «Султон Санчар чун он хичолати ў мушоҳада фармуд, аз карами подшоҳона гуфт: Алоуддин! Аз ин мазох бишкастӣ!? Каффорати ин мазох мулки Ғурат муборак бод! Ба тарафи тахти худ мурочиат кун. Ту бародари манӣ!...» (18, с.347).

Мутаассифона, воқеан шарманда шудани Алоуддини Ғурӣ аз ҷониби султон Санчар ба ғайр аз асари бо номи «Табакоти Носирӣ»-и Минҳоҷ Сирочи Ҷуззонӣ, дигар дар ягон сарчашмаи дигари асримиёнагӣ инъикос наёфтааст. Дар баробари ин ҳангоми инъикоси таърихи сиёсии Ғуриён, ҳолати мазкурро ягон муаррих ва муҳаққиқи замони шӯравӣ ва истиқлолият дар асари худ инъикос накарданд. Ба ақидаи мо Алоуддин бо мақсади аз нав ба хирочгузори давлати Салҷуқиён мубаддал нашудан ва тахти худро аз даст надодан чунин рафтор намудааст.

Дар чунин ҳолат қабилаҳои бо номи ўғузҳо марказгурезӣ намуда, зидди султон Санчар шӯриш бардоштанд. Санчар тамоми рамаҳои гӯспандон ва галаи аспону шутуронро ба Алоуддин супурд ва хост то ки онҳоро ба Ғур барад ва баъди торумори шӯришгарони ўғуз онҳоро баргардонад (18, с.347). Ба фикри мо сабаби чунин рафтори Санчар дар он аст, ки ў мехост дар ҳолати бо қабилаи ўғузон ба вазъияти дучор рӯбарӯ шудан аз Алоуддин дар мақоми ноиби хеш ёрии ҳарбӣ хошиш кунад.

Дар ҷанге, ки соли 548 ҳ.к/1153 м. дар сарзамини Балх байни ўғузҳо ва Салҷуқиён ба амал омад, Салҷуқиён шикаст хӯрданд ва Санчар ба душман асир афтод (11, 169-170). Ўғузҳои шӯришгар пойтахти султони Хуросон шаҳри Марвро ду маротиба - август ва октябри соли 1153 м. ғорат карданд. Бисёр сокинони шаҳр, хусусан намояндагони табақаи рӯхониёни олирутбаи ислом – шайхҳо, фақеҳон, хатибон, имомҳо қатл шуданд, зеро роҳбарони дин туркманҳои шӯришгарро «аҳли бидъат» эълон карда, оид ба рехтани хуни онҳо фатво дода буданд. Баъди Марв шӯришгарон ба истилои тамоми Хуросон шурӯъ намуданд. Соли 1156 м. Санчар аз асорати душман фирор карда, ба Тирмиз омад ва онро дорулмулк-пойтахти Хуросон эълон кард. Аммо ў дар Тирмиз, баъд дар Марв ҳокимиятро барқарор карда натавонист, аз изтироб саҳт бемор шуд ва 29 апрели соли 1157 м. вафот кард (15, с.380).

Ҳангоми асир будани Алоуддин дар дасти салҷуқиён, аён ва ашрофи Ғур Носируддин Ҳусейн ибни Муҳаммадро ҳукмрони Ғур таъин карданд (5, с.93). Мувофиқи маълумоти Ҷуззонӣ Носируддин ҳокими заиф буд. Заифии ў дар он зоҳир мешавад, ки ў баъди ба сари қудрат омадан қисми зиёди хазинаи давлатро ба амалдори олимақоми давлатӣ тақсим карда дод. Ҳамаи муаррихон қайд мекунанд, ки ў унвони «султон»-ро соҳиб набуд. Алоуддин ба давлаташ баргашт, сараввал тамоми

дарбориёнеро, ки ба ӯ хоинӣ карданд, ба қатл расонд. Муаррихи афғон Мир Ғулом Муҳаммад Ғубор маълумот медиҳад, ки Алоуддин баъд аз баргаштан ба Ғур як ҳазор қалъаҳои мардумонаш зидди ӯ бударо нобуд кард (4, с.131). Ба ақидаи Ғубор Алоуддин Ҳусайн асосгузори давлати Ғуриён ба шумор меравад. Лекин ба ин фикри муаррих розӣ шуда наметавонем. Барои он ки ханӯз чорум писари Изуддин - Сайфуддин ибни Изуддин дар соли 1147/1148 м. салтанати худро комилан мустақил эълон намуда буд. Аз ин рӯ, ӯро ҳамаи муаррихони ватаниву хориҷӣ ҳамчун асосгузори давлати Ғуриён эътироф кардаанд. Алоуддини Ғуриро машхуртарин подшоҳи давлати Ғуриён ҳисобидан мантиқан дуруст аст. Зеро маҳз дар давраи салтанати ӯ ҳудуди давлат васеътар шуда, вилоятҳои нав ба монанди – Бомиён, Тахористон, Гармсер, Ҳилманд, Заминдовар, Мурғоб, Нимрӯз Ғарҷистон, Ҳирот, Ғазнин ва ғ. забт карда шуданд. Ӯ идораи вилоятҳои Бомиён, Тахористон ва Бадахшонро ба бародари бузургаш Фаҳриддин Масъуд супорид. Маҳз аз ҳамин давра мулки алоҳидаи Ғуриён дар Бомиён ва Тахористон ба вучуд омад.

Хулоса, миёнаҳои асри XII давлати Ғуриён бо роҳбарии бонуфузтарин подшоҳи худ Алоуддин Ҳусайни Ғурӣ империяи Ғазнавиёнро барҳам дода, аз рақиби пурқуввати худ озод шуд. Дар баробари ин ба Алоуддин муяссар шуд, ки давлати худро аз хирочгузории давлати Салҷуқӣ озод намояд. Алоуддини Ғурӣ давоми ҳукмронии худ тавонист, ки давлати худро аз таъсири давлатҳои туркнажод озод намуда, барои инкишофи соҳаи иқтисодӣ-иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ҳарбии давлати худ замина гузорад. Ин омилҳо сабаб шуданд, ки солҳои 1152-1206 дар саҳифаҳои таърихи давлати Ғуриён дурахшонтарин замони салтанати ин хонадон зикр шудааст.

Пайнавишт:

1. *Амиришоҳӣ Нурмуҳаммад. Давлатдории тоҷикон дар асрҳои IX-XIV. Порчаҳо аз «Равзату-с-сафо» ва дигар кутуб.* – Душанбе: Амри илм, 1999.-1008 с.
2. *Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов (1097-1231).* – Баку: Элм, 1999.-206 с.
3. *Ғавсуддин Мустамади Ғурӣ. Таърихи мухтасари Ғуриён.* – Ҳирот 1367 ш. (2008).- 266 с.
4. *Ғубор Мир Ғулом Муҳаммад. Афғонистон дар масири таърих.* – Кобул, 1387 ҳ. (1967).- 412 с.
5. *История таджикского народа.-Т.3.* – Душанбе, 2013 – 579 с.
6. *Массон В.М., Ромодин Р.А. История Афганистана (в двух томах).Т.2.* – М.: Наука, 1964. – 529 с.
7. *Мирхонд. Равзат-ус-сафо. Таълиқот ва тасҳеҳи доктор Аббоси Зарёб. Ҷ.2.– Техрон, 1358 ш. (1979 м.).* – 819 с.
8. *Шариф Муҳаммад Мансури Муборакишоҳ. Одоб-ул-ҳарб ва-ш-шучоат. //Ба чоп ҳозиркунанда Аҳмад Суҳайли Хонсорӣ.* – Техрон: Иқбол, 1346 ш. (1967). – 692 с.
9. *Нишобурӣ Зоҳируддин. Салҷуқнома.* – Техрон: Калолаи Ховар, 1332 ҳ.ш. (1953) – 81 с.
10. *Ҳайдарӣ Муҳаммад Обид. Политическое устройство, социально-экономические отношения и культура государства Гуридов.: дис. ... канд.истор.наук.* – Душанбе, 2013.-178 с.
11. *Ҳусайн Қарачонлу, Исмаил Худойбахш Дучонӣ. Муносибати сиёсӣ ва низомии ғуриён бо ҳукуматҳои ҳамҷавор.//Улуми инсонии донишгоҳи аз-Зухро, пойизи 1384, №55.-С.167-192.*
12. *Пажвок Атиқуллоҳ. Ғуриён.* – Кобул, 1345 ш. (1966). – 290 с.
13. *Самарқандӣ Низомии Арӯзӣ. Чаҳор мақола. Таҳия ва тавзеҳи Фаҳриддин Насриддинов.* – Хучанд: Ношир, 2015.-191 с.

14. Стэнли Лэн-Пуль. *Мусальманские династии (Хронологические и генеалогические таблицы с историческими введениями)*. //Перевод с английского с примечаниями и дополнениями В.В. Бартольда. – Москва: Муравей, 2004.- 310 с.
15. Турсунов Н.О. *Таърихи тоҷикон. – Хучанд: Наириёти давлатӣ, 2001 – 789 с.*
16. Фурӯғӣ Асгар. *Таърихи Ғуриён. – Техрон, 1387 ш. (2008).*-118 с.
17. Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ. *Иборат аз 2 ҷил. Ҷ.1-2. Зери назари Сайфиддин Назарзода. – Душанбе, 2008.-949 с.*
18. Ҷузҷонӣ Минҳоч Сироч. *Табақоти Носирӣ. Ҷ.1. Ба чоғ омодакунанда Абдулҳай Ҳабибӣ. – Кобул, 1363 ҳ. (1984) -501 с.*

Reference Literature:

1. Amirshohi Nurmuhammad. *Tajiks` Governance in the Period of the IX-th and XIV-th Centuries. Pieces from «Ravzatu-s-safo» and other books.* - Dushanbe: Amri ilm, 1999. – 1008 pp.
2. Buniyatov Z.M. *Kharezmskhids-Anushteginids`s Dynasty (1097-1231).* - Baku: Science, 1999. – 206 pp.
3. Ghavsuddin Mustamandi Guri. *Extensive History of Gur.* – Herat, 1387 hijra (2008). – 266 pp.
4. Ghubor Mir Ghulom Muhammad. *Afghanistan Being in the Route of History.* – Kabul, 1387 hijra (1967). – 412 pp.
5. *History of the Tajik People.* – V.3. – Dushanbe, 2013. – 579 pp.
6. Masson V.M., Romodin R.A. *History of Afghanistan (in two volumes).* – V.2. – M.: Science, 1964. – 529 pp.
7. Mirkhond. *Ravzat-ul-Safo. With Table of Contents, Corrections and Commentaries by Dr. Abbosi Zaryob.* – V.2. – Tehran, 1358shamsi/1979. – 819 pp.
8. Sharif Muhammad Mansuri Muborakshoh. *Education of War and Courage.*// under the editorship of Ahmad Suhaylii Khonsori. - Tehran: Fate, 1346shamsi/1967. – 692 pp.
9. Nushoburi Zohiruddin. *Saljuq-Name.* - Tehran: Orient, 1332h.sh/1953. – 81 pp.
10. Khaydari Muhammad Obid. *Political Arrangement, Social Economic Relations and Culture of Gurids` State. Synopsis of the dissertation for candidate`s degree in history.* – Dushanbe, 2013. – 195 pp.
11. Qarachonlu, Husayn, Khudoybakhsh Duchonii Ismat. *Political-Regulative Relations of Gurids with Boarders.* // Humanitarian Studies under Az-Zuhro University, 1384 hijra, #55. – pp. 167 – 192.
12. Pazhvok Atiqulloh. *Gurids.* – Kabul, 1345sh./1966. – 290 pp.
13. Samarqandi Nizomii Arghazi. *Four Articles. Preparation and Commentaries by Fakhriddin Nasriddinov.* - Khujnad: Publisher, 2015. – 191 pp.
14. Stanley, Len-Poul . *Moslemic Dynasty (Chronological and Genealogical Tables with Historic Introductions).* Translation from English, commentaries and addenda by V.V. Bartold. – M.: Muravyov, 2004.- 310 pp.
15. Tursunov N.O. *Tajiks` History.* - Khujnad: Statal publishing-house, 2001. – 789 pp.
16. Furughi Asghar. *History of Gurids.* – Tehran, 1387sh./2008. – 118 pp.
17. *Interpretation Dictionary of the Tajik Language.* In two volumes. – V. 1 – 2. Under the editorship of Sayfiddin Nazarzoda. - Dushanbe: Freedom of the Orient, 2008. -949 pp.
18. Juzjohni Minhoj Siroj. *Tabaqot-i Nosiri (Nosiri`s Category).* P.1. Preparation by Abdulhay Habibi. – Kabul, 1363 hijra (1984). – 501 pp.